

IKKINCHI JAHON URUSHI ARAFASIDA XORAZM AYOLLARINING IJTIMOYIY - MADANIY HAYOTDA TUTGAN O'RNI

Jumaniyazova Firuza Jumanazarovna, Xorazm Ma'mun akademiyasi ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'limi kichik ilmiy xodimi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

THE ROLE OF KHORAZM WOMEN IN SOCIAL AND CULTURAL LIFE ON THE EVE OF THE SECOND WORLD WAR

Jumaniyazova Firuza Jumanazarovna, Junior Researcher, Social and Humanitarian Department, Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy on Historical Sciences (PhD)

РОЛЬ ХОРЕЗМСКИХ ЖЕНЩИН В ОБЩЕСТВЕННОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ НАКАНУНЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Джуманиязова Фируза Джуманазаровна, младший научный сотрудник отдела социальных и гуманитарных наук Хорезмской академии Маъмуна, доктор философии по историческим наукам (PhD)



<https://orcid.org/0009-0009-4929-3143>

e-mail:

jumanazarovafiruza8485@gmail.com

Annotatsiya: maqolada ikkinchi jahon urushi arafasida xorazmlik ayollarning ijtimoiy-madaniy hayotdagi o'rni, xotin-qizlarning turli-tuman to'garaklarga jalb qilinishi va mexanizatorlik, traktorchilik kabi erkaklar bajaradigan kasblarga tortilishi haqidagi ma'lumotlar arxiv materiallari asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: urush, maorif, ta'lim, pedagog, o'quvchi, targ'ibot ishlari, devoriy gazeta.

Abstract: In the article, on the eve of the Second World War, the role of Khorezm women in the social and cultural life, the involvement of women in various circles and the involvement of men in the professions such as mechanization and tractor-making are highlighted on the basis of archival materials.

Key words: war, education, education, pedagogue, student, propaganda, wall newspaper.

Аннотация: в статье, на основе архивных материалов, освещается роль хорезмских женщин в общественной и культурной жизни накануне Второй мировой войны, вовлечение женщин в различные круги и привлечение мужчин к таким профессиям, как механизация и тракторостроение.

Ключевые слова: война, просвещение, просвещение, педагог, студент, пропаганда, стенгазета.

KIRISH. Xorazm okrugida jamiyat hayotiga xotin-qizlardan tortib, ularning siyosiy va ijtimoiy faolliklarini oshirish va erkaklar bilan teng huquqli qilish borasidagi ilk harakatlar aslida 1920-yilda, ya'ni Xorazm Xalq Sovet respublikasi davrida boshlangan edi. Jumladan, 1920-yilning may oyida Toshkent shahrida bo'lib o'tgan Turkiston ishchi-dehqon ayollar I – syezdi bo'lib o'tib, unda Xorazm xotin-qizlari ham qatnashgan edilar. Buning natijasi o'laroq, Xorazm xotin-qizlari huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun 1920-yil 2-iyunda Xiva

shahrida qabul qilinib, Xorazm Xalq respublikasi firqa qo'mitasi Markaziy qo'mitasi qoshida respublika xotin-qizlar uyushmasi tashkil etildi[1]. Uyushmaning hududlarda xotin-qizlar bilan ishlash bo'limlari mavjud edi. Uyushmaning asosiy maqsadi uyida o'tirgan xotin-qizlarni artellarga tortib, foydali ish bilan shug'ullanishga undab, xotin-qizlar klublariga jalb qilib, ularning ijtimoiy madaniyatini oshirish va shu asosda ayollarni jamiyatning teng huquqli a'zosiga aylantirishdan iborat edi. Shu bilan birga, xotin-qizlar bilan ishlash uyushmasi eng

avvalo ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi dolzarb muammolarga, jumladan, nikoh yoshi va qalin puli kabi masalalarga asosiy e'tiborlarini qaratdilar. Aslida bu umum Turkiston (Qozog'iston, Xorazm va Buxoro respublikalarini ham o'z ichiga olgan tarixiy o'lka sifatida nazarda tutilmoqda) miqyosidagi dolzarb muammolardan biri hisoblanib, aynan xotin-qizlar uyushmasining sa'y-harakatlari bilan 1921-yil 14-iyunda Turkiston Markaziy Ijroiya qo'mitasi tomonidan qizlar uchun to'lanadigan qalin pulini bekor qilish va nikoh yoshini oshirish to'g'risida Nizom ishlab chiqildi hamda uni amaliyotga joriy etishga kirishildi. Shu yili Xorazmda ham nikoh yoshi qizlar uchun 16 yosh, erkaklar uchun 17 yosh qilib belgilangan. Ko'pxotinlikka chek qo'yilgan[2].

Maryam Sultonmurodova, Xayrulbanot Saydasheva, Durxon Bekchurina, Saodat Qutlimurodova (Salimova), Xadicha Bekmuhammedova (Rizaeva), Bibijamol Idrisova, Onabibi Safoeva, Xadicha Sultonmurodova, Saodat Ollayorova, So'najon Sharipova, Norjon Abdusalomova, Fotima Bekmuhammedova, Oysha Abdullaeva va Sorajon Sharipova kabi Xorazm respublikasining faol xotin-qizlari uyushma faoliyatida jonbozlik ko'rsatib, mazkur tadbirlarni hayotga joriy qilish yo'lida qattiq kurash olib borishga majbur bo'ldilar. Chunki, bu ijtimoiy-ma'naviy tadbirlarning mazmun-mohiyatini tushunish uchun eng avvalo xotin-qizlar muayyan bilim va tushunchalarga ega bo'lishlari lozim edi. Shu jihatdan olganda, xotin-qizlar bilan ishlash uyushmasi vakillari xuddi jadidlar kabi eng avvalo xotin-qizlarning savodsizligini tugatishga asosiy e'tibor qaratdilar. Bu muammoni bartaraf etishning yagona yo'li esa xotin-qizlar uchun alohida maktablar tashkil qilib, ularning savodini oshirish lozim edi. Shuning uchun, Rossiyaning musulmon o'lkalari va Turkistonda bo'lgani kabi, 1921-yil 5-iyunda Xorazmda ham savodsizlikni tugatish maktabi ochilib, unga dastlab 65 xotin-qiz jalb qilindi[3].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. 1920-1939-yillarda Xorazm xotin-qizlarining ijtimoiy-madaniy hayotdagi o'rni masalasi yoritilgan bir necha ilmiy nashrlar chop etildi. Ularda ayollarning jamiyatdagi o'rni bo'yicha olib borilgan ishlar haqida dastlabki ma'lumotlar berildi. Viloyatda xotin-qizlarni savodsizlikni tugatish uchun tashkil qilingan maktablar, artellar, to'garaklarga jalb qilinishi bo'yicha

M.Matniyozovning Xorazm tarixi kitobida ham qisqacha ma'lumotlar keltirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqotda obyektivlik va tarixiylik prinsipi asosida, ma'lumotlarni qiyosiy tahlil etish va statistik usuldan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Xotin-qizlar uchun alohida maktablar tashkil qilish masalasi bo'yicha yangi ishlar 1923-yil 28-yanvarda boshlandi[4]. 1923-yil aprelda yuqoridagi tadbirlarni amalga oshirish uchun o'z tarkibiga yanada ko'proq ayollarni birlashtirgan "Xonimlar uyushmasi" tuzildi. Uning birinchi rahbari Xayrulbanot Saydoshova bo'lib, bu oqila va o'qimishli ayol keyinchalik ham xotin-qizlar huquqlarini kengaytirish va ularning savodini oshirish yo'lida faol xizmat qildi. Bu tashkilot shu davrda Turkiston va Buxoro respublikalari xotin-qizlar uyushmalari bilan doimo aloqada bo'lganlar. Xorazm kompartiyasi Markaziy Komiteti huzuridagi partiya yacheykasi majlisida 1923-yil 11-noyabrda xotin-qizlar uyushmasi masalasi muhokama qilindi. Unda ko'proq mahalliy xotin-qizlarning jamiyatning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy-ma'naviy sohalariga jalb etish masalasiga e'tibor qaratildi.

Xotin-qizlarning savodsizligini tugatish borasidagi sa'y-harakatlar natijasi o'laroq 1924-yilda Xivada xotin-qizlarning birinchi kommuna maktabi tashkil qilindi. 1924-yilda esa "Xotin-qizlar bilan ishlash bo'limi" tuzildi[5].

Bu yillarda Xorazm respublikasida xotin-qizlar bilan ishlash bo'limi vakillaridan Onabibi Safoeva, Onabibi Murodova, Hojar Kamolova, Guljon Qilicheva, Xadicha Sultonmurodova, Xadicha Bekchurina, Sojida Bakirova, Xayrulbanot va Hayot Saydashevalar har bir xonadonga kirib, ayollarning shaxsiy hayoti bilan tanishib, xotin-qizlarni savodli qilish maqsadida keng ko'lamli ishlar olib bordilar. Xotin-qizlarni ayollar klublariga jalb qilishda garmonchi xalfa Onajon Safar qizi ham faol qatnashgan. U xonadonlarga kirib qo'shiq aytib ayollarni klublarga jalb qilgan[6].

1925-yil 15-iyulda Xiva shahrida birinchi xotin-qizlar bilim yurti ochildi. Bilim yurtida Zaynab Kamolova, Xadicha Valishova, Zaynab Potiyeva, Hamida Azimovalar o'qituvchilik qilish bilan birga jamoat ishlarida ham faol ishtirok qilganlar. Jumladan, Zaynab Kamolova Xiva shahar sud

komissiyasi a'zosi bo'lgan bo'lsa, Hamida Azimova klublar va qiroatxona komissiyasi a'zosi bo'lgan[7].

Xullas, 1924-1926-yillar davomida Xorazmda endigina xotin-qizlar o'rtasida savodsizlikni tugatish, ayollar qiroatxonalarini va xotin-qizlar klublarini tashkil etish, xotin-qizlarni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy hamda madaniy-ma'naviy sohalarga jalb etish, ayollarni rahbariy lavozimlarga ko'tarish, ulardan siyosiy rahbarlar tayyorlash kabi harakatlar boshlangan, ammo boshqa hududlarda bo'lgani kabi bu harakatlar Xorazmda ham qattiq qarshilikka va qiyinchiliklarga duch kelgan. Shunday bo'lsa-da, xotin-qizlarni jamiyatning teng huquqli a'zosi qilish yo'lidagi harakatlar Xorazm okrugi tuzilgandan keyin ham davom qildi. Jumladan, "Xotin-qizlar bilan ishlash bo'limi" yanada kattalashib, u 1926-yilda Xorazm okrugi xotin-qizlar bo'limiga aylantirildi[8].

Umuman olganda, 1920-30-yillar davomida sovet davlatida amalga oshirilgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy tadbirlar jarayonlaridan Xorazm okrugi xotin-qizlari chetda qolmadi. 1925-1927-yillar yer-suv islohotlari, 1927-yil sanoatlashtirish va 1929-1932-yillar jamoalashtirish va nihoyat 1927-yildan boshlangan va Ikkinchi jahon urushi boshlanguncha davom qilgan "Hujum" harakati kampaniyalariga xotin-qizlar sovet hukumati tomonidan turli yo'llar bilan jalb qilinib, umumiy holatda sovet hukumati bu jarayonlarda jamiyatda xotin-qizlarning o'zni masalasiga alohida ahamiyat qaratdi.

XULOSA. Umuman olganda, bu harakat amalga oshirilib, sovet jamiyatida xotin-qizlar teng huquqliligi borasida katta ishlar qilingan bo'lsa-da, amalda urush boshlanishi arafasida O'zbekiston SSR va shu jumladan, Xorazm viloyati ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma'naviy hayotida o'zni va mavqeyi ancha past bo'lgan. Jumladan, "ayollarga erkaklar bilan teng huquq berilishi" munosabati bilan ayollarning jamoat ishlaridagi ishtiroki ortib borgan bo'lsa-da, ular jamiyatda, jamoatchilik ishlarida erkaklar bilan teng ishtirok etishi bilan bir vaqtda ularning oiladagi an'anaviy, etnik holatlari: ayollik, onalik mavqeyi, oilaviy rollar taqsimotida ular zimmasiga tushadigan ishlar miqdorining ko'pligi saqlanib qolaverdi[9].

Shuni alohida ta'kidlash joizki, sovet hukumati O'zbekistonda dastlabki yillarda xotin-qizlar

kuchidan keng foydalanish masalasiga ehtiyotkorona yondashdi. Masalan, dastlab ular fabrika va zavodlarning faqat yengil soha yo'nalishlariga, tikuvchilik, to'quvchilik yoki boshqa yengilroq sohalarga jalb qilinib, ilgari ongida ham mavjud bo'lmagan og'ir yuk ko'taradigan va sog'lig'iga zararli, murakkab sohalarga darhol tortilmadi. Ammo, bu bilan sovet hukumatining bu masalaga gumanistik jihatdan yondashganligiga ishonmaslik lozim. Bu holatni shu davrlardagi jahon miqyosidagi ayollarga nisbatan kechayotgan siyosiy jarayonlarni tahlil qilish bilan tushuntirish to'g'riroq bo'lardi. Ya'ni, bir tarafdin xorijiy davlatlarning Rossiyaga nisbatan uyushtirilgan intervensiyaning mag'lubiyatga uchrashi bilan ham hali dunyoda "bolshevizm balosi"ni yo'qotishga qaratilgan harakatlar to'xtamagani, ikkinchidan esa, sovet davlatining o'zlarining qurayotgan sotsialistik jamiyatini dunyoga eng gumanitar jamiyat qilib ko'rsatishga urinish ayni kuchaygan payti ekanligini ham hisobga olish lozim. Faqat 20-yillar oxiriga kelib bu yondashuv keskin o'zgardi va bu harakat endilikda dunyoqarashlar kurashidan sinfiy kurashga aylandi va shundan keyingina sovet hukumati va kommunistik partiya ushbu ijtimoiy-siyosiy masalani o'zining siyosiy va iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib, keskin hal qilish yo'lidin bordi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sobirov O.S., Qozoqov E.Q. Xorazm tarixidan lavhalar. – Urganch, "Murabbiy", 1994. – B.38.
2. O'sha joyda.
3. Savodxonlik uchun yurish // Xorazm haqiqati, 1982, 19 noyabr.
4. Savodxonlik uchun yurish // Xorazm haqiqati, 1982, 19 noyabr.
5. Xorazm xotin-qizlarining shonli yo'li // Xorazm haqiqati, 1964, 8 mart.
6. O'sha joyda.
7. Sobirov O.S., Qozoqov E.Q. Xorazm tarixidan lavhalar.– B.38.
8. Sobirov O.S., Qozoqov E.Q. Xorazm tarixidan lavhalar.– B. 43.
9. Любимова С. Работа партии среди тружениц Востока / Библиотека работницы и крестьянки. Москва – Ленинград: Государственное издательство, 1928. С. 6.